

ZGODOVINA NEPOSREDNIH DAVKOV IN AREST- NEGA POSTOPKA V SREDNJEVEŠKI LJUBLJANI

(Ob Henrikovem privilegiju iz leta 1320*)

Henrikov privilegij. Najstarejši ohranjeni privilegij mesta Ljubljane (1; 2:1) je izdal leta 1320 naslednik Majnharda Goriško-Tirolskega, Henrik (1295—1335), ki je kot zastavni upnik izvrševal »provizorično deželno gospodstvo« na Kranjskem (22: 429, 430 ss.).¹ V bistvu je ta privilegij prav tako temeljni mestni privilegij kot njegov — verjetno starejši — vrstnik, kostanjeviški privilegij, izdan domnevno pred letom 1307 (28:2).² Po obsegu in številu norm je kostanjeviški privilegij bogatejši in je znan tudi zato, ker je po njem postala Kostanjevica matično mesto nekaterim drugim dolenskim mestom. Znanstveni pomen ljubljanskega privilegija je drugje: Njegova določila moremo zaradi številnejših virov, s katerimi razpolaga Ljubljana, podrobneje analizirati in jih zato bolje razložiti, obenem pa tudi sledovati njihov razvoj v predpisih in v praksi. Taki širši obdelavi tega privilegija je namenjen ta sestavek, ki v zvezi s prvim členom obravnava zgodovino neposrednih davkov, v zvezi z drugim členom pa arestni postopek v srednjeveški Ljubljani.

Otonov privilegij. Potem ko so leta 1335 po Henrikovi smrti postali Habsburžani neposredni gospodarji na Kranjskem, je član te dinastije Oton v listini z dne 4. julija 1336 (1; 2) skrajz dobesedno ponovil Henrikov privilegij. Očitno si je mesto hotelo s to

* Citati so navedeni v oklepaju, pri čemer se številka nanaša na seznam ob koncu razprave. Številka za dvopičjem pomeni praviloma stran. Več citatov loči podpičje.

¹ Slabi objavi (50: 236; 26: 13); dobra objava (27: 15), a z napako v interpunkciji (prim. 64: 39 s). Zwittrov popravek interpunkcije in s tem njegovo razlago prvega člena Henrikovega privilegija potrjuje tudi Otonova listina iz leta 1336 ter Valvasorjev regest (58: XI, 704).

² Komatar (28) se pri datiranju kostanjeviškega privilegija sklicuje na dejstvo, da Henrik v ohranjeni poznejši potrditveni listini nima naslova »kralj Češke«, ki ga je nosil od leta 1307 dalje. Vendar velja ta dokaz le s pridržki, ki jih navaja Komatar, in s pripombo, da imamo podatke tudi o nekaterih poznejših listinah, v katerih Henrik tega naslova nima (n. pr. 1311 december 15, 1315 v zbirki 11).

potrditvijo zagotoviti veljavnost svojih svoboščin tudi pod novimi neposrednimi vladarji. Ker pozna Otonova potrditev le Henrikov privilegij, lahko s precejšnjo verjetnostjo sklepamo, da je bila Henrikova listina dotlej edini ali vsaj edini tedaj znani ljubljanski privilegij. Starejši objavi (50 : 237; 26 : 13 s.) sta polni napak, Komatar (27 : 16) pa trdi, da vsebuje Otonova listina podobna določila kot Henrikova ter je ne objavlja. Listina pa je vendar vsebinsko važna v dveh pogledih: prvič po svojem načinu pisave potrjuje Zwittrovo interpunkcijo Henrikovega privilegija proti Komatarjevi, drugič pa — kakor bomo videli — prispeva k pojasnitvi nejasne vsebine drugega člena Henrikovega privilegija.

Poznejše potrditve. V potrditvi ljubljanskih mestnih pravic z dne 1. novembra 1370 (2 : 3) se brata Albrecht in Leopold Habsburška med drugim izrecno sklicujeta na Henrikov privilegij, teksta Otonove listine pa v insertu ne upoštevata. Kot moremo posneti iz poznejše Ernestove listine, je vojvoda Viljem okrog leta 1400 (vsekakor pred letom 1411) izdal potrditev Albrehtovega in Leopoldovega privilegija, ki nam pa v Mestnem arhivu ni ohranjena. Vojvoda Ernest Železni je dne 6. julija 1418 potrdil ljubljanske mestne pravice ter pri tem izrecno omenja listini iz leta 1320 in 1370, ki ju pa ne inserira (2 : 4'). Friderikova potrditev mestnih pravic iz leta 1442 (8; 2 : 5), Maksimilijanova (2 : 7' ss.) in Ferdinandova (2 : 89, 97) potrditev svoboščin so še manj določne. Slednjič inserira Henrikovo listino in takoj nato Otonovo nadvojvoda Karel v potrditvi mestnih privilegijev iz leta 1566, s čimer postaneta listini sestavina ljubljanske privilegijske knjige. — Potrditve, spremembe in dopolnitve, ki so jih posamezna poznejša določila prinesla v zvezi z davčnim členom, bomo navedli pri obravnavanju tega člena.

I. Neposredni davki

1. *Prvi člen Henrikovega privilegija* določa: Načeloma je vsak hišni lastnik v mestu dolžan plačevati davke ter prispevati k drugim mestnim bremenom v prid mestnemu gospodu in mestu. Tudi če kdo (mišljene so zlasti privilegirane osebe) kupi v mestu hišo, bremeni praviloma davčna obveznost še naprej na nepremičnini kot realno breme. Če je kdo s posebnim privilegijem oproščen mestnega davka, pa ta oprostitve ne velja tudi za druga mestna bremena: straženje, popravljanje obzidja, jarkov in mostov.

Podobno kot v veliki večini tedanjih privilegijskih aktov tu nimamo opravlja z zaokroženo zakonodajno obdelavo določene pravne snovi, marveč le z normo, ki ureja trenutno aktualno vprašanje in ki predpostavlja poznavanje v bistvu običajnopravnega sistema. Za boljše razumevanje same norme, kakor tudi za poznavanje sistema, moramo torej pritegniti v razlago še druge vire, ki govore o davčnem pravu srednjeveške Ljubljane.

2. *Pregled virov davčnega prava Ljubljane v srednjem veku.*³ Kratka navedba teh virov naj nam omogoči pregled snovi in nam prihrani ponavljanje pri sistematični obravnavi:

A) Med 1257 in 1269 (nedat., 55 : II 214; KALj : fasc. 82, št. 55; prim. 64 : 41). Vojvoda Ulrik daruje gornjegrajskemu samostanu hišo, zemljišče ter kopaljšče v Ljubljani ter ga oprašča »a iure vectigali, a muta, a thelonio, a vigiliis murorum«.

B) 1262 februar 23, Ljubljana (55 II : 235 št. 298). Vojvoda Ulrik daruje samostanu Bistra podložnika in zemljišče v Ljubljani z oprostitvijo »ab omni iudiciaria seu exactoria potestate, videlicet quod nec vicedominus nec iudex neque exactor, cum eorum suffraganeis predictos fratres... steure vel ullius exaccionis nomine debeat molestare...«.

C) 1307 junij 13, Ljubljana (64 : 68; 3 : 559). Reverz Ljubljane o poravnavi z Nemškim viteškim redom, po kateri ta red in njegovi bratje niso zavezani mestu »weder mit wache, noch mit huete, noch mit vestenunge...«. Pač pa ostanejo ljudje reda, ki bivajo izven redovne hiše na Novem trgu, v dosedanjem položaju.

ČI.) 1320 julij 31. Prvi člen Henrikovega privilegija, glej zgoraj. —

ČII.) 1336 julij 4. Prvi člen Otonovega privilegija, glej zgoraj.

D) 1344 april 26, Dunaj (8 : prim. 64 : 41). Vojvoda Albreht oprašča hišo na Starem trgu, ki jo je z daritvijo pridobil kostanjeviški samostan »von aller stewart, losung oder vordrung wie di gnant ist...«.

E) 1346 december 15 (34 : III, št. 1434; prim. 64 : 41). Vojvoda Albreht potrjuje, da je hiša, last otrok Alberta Šentpetrskega v Ljubljani pri Sv. Nikolaju oproščena dolžnosti »mit vnserr stat ze Laibach... stewart«, ker je bila tudi prej oproščena.

F) 1360 februar 20, Gradec (8 ; 64 : 70). Vojvoda Rudolf rešuje pritožbo ljubljanskih meščanov (proti someščanom v več kot 28 hišah, ki nočejo prispevati k mestnim bremenom, čeprav so le trije oproščeni) in naroča deželnemu glavarju, naj meščane, ki nočejo plačevati davkov, prisili, da bodo »dienen vns vnd der stat mit stewern vnd mit andern sachen«. Tisti, ki so davkov oproščeni, pa so vendar dolžni stražiti in opravljati javna dela.

G) 1367 maj 20, Dunaj (2 : 2'; prim. 64 : 41). Vojvoda Albreht naroča kranjskemu deželnemu glavarju, naj ukrene, da bodo vsi hišni lastniki v Ljubljani in njenem pomirju prispevali k mestnim bremenom (leiden vnd dulden), razen če so tega pismeno oproščeni.

H) 1383 februar 16, Neuburg (2 : 14). Vojvoda Leopold prepoveduje vmešavanje deželnega glavarja v ljubljanske volitve, vendar naj ljubljanski meščani izpolnjujejo svoje obveznosti do vojvodove žene Viride Milanske in njenega očeta za plačilo jutrne in zaženila. Prim. listino 1365 april 26, Dunaj (34 : IV., reg. št. 670).

³ Pri sestavi tega pregleda sem med drugim uporabljal kronološki repertorij srednjeveških listin za Ljubljano, ki ga je sestavil arhivar Oto r e p e c Bož o za Mestni arhiv v Ljubljani.

⁴ Ker avtor objave ni razpolagal z originalom listine, se je pri objavi vrnilo nekaj nebitvenih napak: v. 3 prav veriehaen (nam. veriehen); v. 4 paideu (nam. paider); v. 6 muet (nam. muot); v. 10 haus (nam. hause); alle die ansprach (nam. alle ansprach); v. 11 seu? (nam. sei); v. 13 herm (nam. hern); v. 21 huote (nam. huete); v. 22 furwaz (nam. fur waz), smisel je »odslej naprej« (fürbass) in ne za kaj (für was); ir (nam. iz); v. 27 Hainreiches (nam. Heinriches); v. 30 ebbeaer (! — nam. erbeaer).

I) 1385 april 29, Št. Vid na Koroškem (2 : 4; prim. 64 : 42). Vojvoda Leopold naroča, naj se vsem prebivalcem hiš v mestnem pomirju, ki nočejo prispevati k plačilu davkov, prepove užitek mestne gmajne ter »die vnnd allen andernn gewerff...«.

J) 1390 januar 14, Dunaj (8, doslej neznana). Vojvoda Albreht določa v dopisu kranjskemu vicedomu, kdo je v Ljubljani dolžan prispevati k davku, ki ga mora mesto sedaj plačati: Vsi tisti, ki prebivajo v mestnem pomirju in so že prej (vormals) prispevali k davkom.⁵

K) 1410 avgust 20, Dunaj (8, doslej neznana). Vojvoda Leopold posvedočuje razsodbo v sporu med komturjem Nemškega viteškega reda in ljubljanskimi meščani: Komendski ljudje, ki imajo v Ljubljani meščanske pravice in obrt ter užitek gmajne (?), naj odslej naprej prispevajo obenem z meščani k davkom in siceršnjim bremenom, vendar brez škode za njihove dajatve Nemškemu viteškemu redu.⁶

L) 1416 april 20, Bozen (1; 2: 4). Nadvojvoda Ernest naroča deželnemu glavarju na Kranjskem, naj ukrene vse potrebno, da bodo plemiči, ki imajo v Ljubljani hiše, te hiše naselili, dogradili in spravili v red, da bi deželni knez od teh hiš dobival, kar mu gre (dienst), mesto pa prav tako svoje pravice (recht); nadalje naj ti plemiči vzdržujejo na ustreznih krajih obzidje. Če tega ne bi takoj storili, imajo ljubljanski meščani pravico, da se teh hiš polaste (zu underwinden), zgradbe podro v prid vladarju in obzidje popravijo.⁷

M) Eod. d., isti: Od splošne delovne obveznosti okoliških prebivalcev pri utrjevanju mesta so izvzeti le ljudje Nemškega viteškega reda, ker komtur popravlja svoj del obzidja.

N) 1423 (13; 3 : 511—521). Empfang- und Ausgab-Register: Obračun kranjskega vicedoma za leto 1421/22: prejem v Ljubljani razen mitnine na Bregu in zakupnine za mestno mitnico še od mestnega sodišča 72 funtov denaričev in »von der gewondlichen statstewr 72 lb den. ist in von gnaden gehengt (!) zu dem paw...«.

O) 1446 (13; 3 : 544/5). Seznam davkov ob poroki nadvojvodinje Katarine: Od skupnega zneska 46.632 gld odpade na Kranjsko 9008 gld, od tega na mesta 2660 gld (gl. str. 431). Prim. Chmel, Materialien zur österr. Gesch. I, str. 66

⁵ Vmb die stewr die vns vnser burger daselbs (scil. ze Laybach) gebn sullent mainen wir daz darinn alle die, di in dem purgfrid daselbs gesezzen sein vnd die vormals in soliches stewern mit in geliten haben yetzunt in diser stewr auch mit leiden. Dauon emphelhen wir dir ernstleich vnd wellen, daz du von vnsern wegen ernstleich mit in schaffest, daz si den obgenanten vnsern burgern darinn gehorsam sein, welich aber des wider sein wolten daz du die dartzu haltest...

⁶ Ker listina zaradi delno poškodovanega teksta doslej ni bila prebrana, naj na tem mestu dodam prepis njenega določila, ki se nanaša na neposredne davke, t. j. tistega mesta, ki je težko čitljivo. Težko čitljiva mesta so tiskana razprto, rekonstrukcija nečitljivega besedila pa stavljena v oklepaj. »Also habent vnser ret darumb... gesprochen: Von erst daz der obgenanten deutschen herrn leut die da burgerrecht daselbs cze Laybach vnd ir gewerb mit in da habent vnd auch derselben burger ho(ltz vnd waid niezzen?) daz die (mit) denselbn vnsern burgern vnd der stat zu Laybach (nu) fürbass in stewr vnd in ander weg mitleyden sullen doch vnuergolten denselben deutschen herrn an iren gewöhnlichen diensten vnd zynnssen.

⁷ To določilo je razumeti tako, da se hiše podro in gradbeni material porabi za obzidje. (Nekoliko drugače 64: 42.)

(Dunajsko Novo mesto 1000, Gradec 1500, Maribor 100, Slovenjgradec 200, Št. Vid 500, Velikovec 500, Celovec 200).

P) 1450 maj 7, Dunajsko Novo mesto (1; prim. 64 : 37 s.). Cesar Friderik razsoja spor med mestom in Komendo Nemškega viteškega reda v Ljubljani ter določa med drugim glede davčne obveznosti: osebe, ki so naseljene na zemljiščih tega reda in se ukvarjajo s trgovino, morajo mestu plačevati davke, sodelovati pri obzidanju, stražiti obzidje in opravljati tlako; rokodelci pa so kot ostali rokodelci dolžni le, da po svoji zmožnosti plačujejo davke, niso pa dolžni pomagati pri graditvi obzidja, delati tlako in oddajati »Schatzsteuer«. Vsega tega so oproščeni v razmerju do mesta, komtur pa to od njih lahko zase zahteva. Trgovci in rokodelci na komendski zemlji so — izvzemši praviloma padarja — dolžni plačevati letni sold (Jahrschilling). Oni, ki so naseljeni na komendski zemlji v imenoma navedenih predmestjih in niso ne trgovci ne rokodelci, so oproščeni vseh bremen, zato pa plačuje komtur mestu letno 2 funta denaričev. Davke se pri njih sploh ne omenja. Letni sold pa naj plačujejo, da bodo imeli delež pri lesu in paši in uživali pri mitnini iste pravice kot ostali Ljubljanci.

R) 1461 oktober 21 (ali november 4 — »sreda po Lucani«), Graz (2 : 6'). Cesar Friderik naroča plemstvu in duhovščini, ki ima hiše v mestnem pomirju Ljubljane, naj plačuje davke od teh hiš, sodeluje pri straženju in sicer nosi mestna bremena, razen kdor je tega pisмено oproščen.

S) 1476 maj 31, Dunajsko novo mesto (2 : 7). Cesar Friderik naroča deželnemu glavarju in vicedomu na Kranjskem, naj posredujeta pri ljubljanskem škofu, ki naj vpliva na duhovščino, naj od svojih hiš v Ljubljani služi s straženjem, obzidavanjem in sicer (wacht, zirgkh vnd in annder weg), sama pa v istem smislu vplivata na plemstvo.

Š) Vicedomski urbar iz leta 1496 (10 : 54 a) navaja med dohodki vicedomskega urada, ki jih ta črpa iz Ljubljane: Od sodišča 72 funtov denaričev, mestnega davka letno 72 funtov denaričev, od mestne mitnine 105 mark soldov (= 140 funtov denaričev).

T) 1504 november 30, Hall im Inntal (8). Cesar Maksimilijan oprasha obe novozgrajeni stanovski hiši v Ljubljani davkov in dajatve »Wachtgelt« in drugih bremen, ki bi se utegnili naložiti tema hišama poleg drugih hiš v Ljubljani.

U) 1510 marec 21, Augsburg (8; 2 : 8', 9). Cesar Maksimilijan ukazuje hišnim lastnikom v Ljubljani — plemičem, duhovnikom ali meščanom, ki od novo pridobljenih hiš nočejo prispevati k mestnim bremenom, s čimer je mesto prikrajšano pri »stewern, robat, wacht« in sicer, naj prispevajo k tem bremenom, razen če so jih od nekdaj oproščeni.

V) 1511 avgust 1, Roveretto (12 : KALj fasc. 208, št. 2). Cesar Maksimilijan oprasha davčnih in drugih meščanskih obveznosti (wacht, robat vnd annder burgerlich mitleiden) hišo Ravbarjevega beneficija tako, da je kaplan teh bremen oproščen kakor druga duhovščina v Ljubljani. To oprostitev uživa ne glede na vsa povelja in podelitve, ki jih je cesar izdal ljubljanskim meščanom in ki bi jih ti utegnili uporabljati zoper predmetno oprostitev.

Z) 1513 avgust 4, Audenaarde (1; 2 : 57'). V Maksimilijanovem aktu o prepovedi uvoza nürnberškega blaga se kot davčna bremena meščanov navajajo »steuren, wacht vnd raisen«.

Ž) Izmed virov 16. stoletja naj v tej vrsti navedemo le še razsodbo v sporu med Ljubljano in komturjem Nemškega viteškega reda z dne 4. julija 1561 (1), ker ima glede davčnih predpisov zvezo z listino iz leta 1450. Po tej razsodbi so dolžni plačevati mestne davke oni naseljenci na komendski

zemlji, ki so za svojo osebo sprejeli meščanstvo in sploh oni, ki se ukvarjajo z meščanskimi opravili, t. j. točenjem vina, trgovino ali rokodelstvom. Vendar naj se obdavči le njihov posel, ne pa zemljišče in naj se rokodelci obdavčijo v skromnem obsegu. Kadar mesto izterjuje davke od onih prebivalcev, ki stanujejo na mestnem zemljišču, ter jim pečati in zapira hiše, naj komtur izvede enake ukrepe zoper tiste davčne zavezance mesta, ki bivajo na njegovih zemljiščih. Tudi tlake za utrjevanje mesta podložniki Nemškega viteškega reda načeloma niso popolnoma oproščeni, pač pa je omejena.

Ostale vire 16. stoletja in poznejše vire, ki jih uporabljamo za razlago srednjeveškega davka, bomo navajali sproti.

3. *Obvezne storitve meščanov* se v virih skoraj redoma navajajo poleg denarnega davka in so zlasti: straženje mesta kot obrambni in požarno varnostni ukrep, popravljanje obzidja, jarkov in mostov. Take storitve so imele večidel strateški pomen, a v glavnem defenziven za samo mesto. Aktivna udeležba mest v vojni se skriva za besedo »reisen« (52 : II 138; 33 : 166) v listini 1513 (Z)• in se omenja torej razmeroma pozno,⁸ čeprav jo pozna že 15. stoletje.

Nastanek meščanskih storitev moremo postaviti v čas, ko je skupni interes nastajajoče meščanske skupnosti zahteval sodelovanje pri obrambi in javnih delih, so torej tako stare kot mestno obzidje in mesto samo (prva omemba 1243).

Meščanske storitve se ločijo od podložniških (tlako v ožjem pomenu besede) v tem, da opravljajo meščanske storitve svobodne osebe in je pri njih večji poudarek na interesu skupnosti meščanov. Od davkov se razlikujejo predvsem po svoji nedenarni obliki, zvezo pa imajo z njimi po svoji sličnosti krajevnemu samoprispevku in po svoji tendenci pretvarjanja v denarne dajatve.

Delovne storitve mestu imajo tendenco, da se pretvarjajo v denarne, bodisi fakultativno, bodisi obligatorno. — To tendenco opazamo n. pr. glede dolžnosti straženja. Že v začetku 16. stoletja (T) se imenuje dajatev stražarine (wachtgeld), ki se omenja zopet leta 1521 (4 : 1521, fol. 22'), ko prijavlja mestni svet zoper neko zapuščino terjatev za 12 reparjev stražarine. Pravne narave te dajatve pa zaenkrat ne moremo točneje razložiti. — Leta 1524 je mestni svet sklenil, naj se dotedanji način osebnega straženja pa vrstnem redu hiš — ki se ob nedavnem požaru očitno ni obnesel — ukine in v zvezi s tem

⁸ Mesta so se vojnih pohodov v druge kraje udeleževala sprva s konjeniki ali pešci, pozneje redoma s pešci. Razen tega so bila kot komorno premoženje poleg prelatovala dolžna stavljati deželnemu knezu na razpolago gotovo število vprege. Svoje pešce so mesta postavljala v glavnem z najemniki, tako da te vojne obveznosti meščanov ne moremo brezizjemno šteti v isto vrsto s praviimi meščanskimi storitvami, posebno še, ker nastanek in razvoj te vrste vojne obveznosti kranjskih mest še ni pojasnjen. — Naborni sistem niha ob prehodu iz srednjega v novi vek v glavnem med tremi možnostmi: osebna udeležba obveznika, plačilo denarja za vzdrževanje določene čete za določen čas, ali pa plačilo določene vsote denarja vladarju, ki s tem denarjem razpolaga. Tako je davčni sistem te dobe, posredno pa tudi mestni davčni sistem tesno povezan s tedanjim vojaškim sistemom, tako da med vojno in davčno obveznostjo ne moremo vedno potegniti ostre ločnice.

imenoval odbor, ki naj razpiše stražni davek (wachtstewer), s katerim se bodo najemali plačani stražarji (4 : 1524, fol. 94'). Verjetno so v tem času nastale službe »Scharwachter und Feuerrufer«, ki se pojavljajo že v prvih ohranjenih mestnih knjigah izdatkov (5), to je leta 1581. Zanimivo pa je, da se med dohodki mesta v računskih knjigah stražarina in stražni davek ne navajata, kar kaže, da sta vključena med dohodki po kaki drugi postavki oziroma da stražnega davka morda niti ni več bilo. Kot dohodek mesta se stražarina omenja šele v mestnih blagajniških urbarjih iz leta 1637, in sicer le pri nekaterih desetemu denariču podvrženih hišah (večinoma znotraj obzidja), medtem ko je prejšnja urbarja iz let 1620—1623 ne navajata. O stražnem davku pa nikjer ni več nikakih sledov. Stražarino so obvezanci plačevali vsaj še do druge polovice 18. stoletja (6 : I 8^l, 1777/78). — V zgodovini pravitvorbe osebne dolžnosti straženja v redno denarno dajatev je torej še marsikaj nejasnega. Tako ni jasno, kakšna dajatev je že v začetku 16. stoletja omenjena stražarina, ko je osebna dolžnost straženja ohranjena vsaj še do leta 1524; kakšna je razlika med stražarino in stražnim davkom, je prav tako nepojasnjeno; o nadaljnjem razvoju stražarine imamo le nekaj poznejših drobcev, kakšna pa je bila usoda leta 1524 uvedenega stražnega davka, pa sploh ne vemo. Eno je gotovo: da sta ti dve dajatvi ali vsaj ena izmed njiju kot denarni ekvivalent nadomestili prejšnjo osebno dolžnost straženja.

Dalj časa kot straženje je svojo prvotno delovno obliko obdržalo obvezno opravljanje utrdbenih in drugih javnih gradbenih del, ki so jih najkasneje v 16. stoletju tudi pri meščanih začeli nazivati kratkoma *t l a k o* (robot, listina U; prim. 5 *passim*). Da so ta dela še v 16. stoletju obdržala svojo naravno obliko fizičnega dela, spričujejo oklici meščanske tlake, o katerih govore računske knjige (5 : 1593 k. i. 53'), ki pa dokazujejo tudi, da so se obvezanci od mestne tlake odkupovali (5 : 1593 priloga), skratka, da so se obvezna gradbena dela lahko fakultativno nadomeščala z denarnimi dajatvami, pri čemer je gotovo prihajala na dan razlika med bogatejšimi in revnejšimi meščani.

4. *Srednjeveški davek v splošnem.* Neposredno obdavčenje kot eno izmed sredstev, s katerimi je deželni knez eksploatiral finančno moč svojih podanikov, se je pričelo pri nas uveljavljati nekako v 13. stoletju in se je usmerilo po dveh tirih: po prvem je deželni knez obdavčeval komorno premoženje — svoje domene, lastna mesta in trge, cerkveno imetje pod svojim odvetništvom in žide (prim. 36 : 298 s.). Po drugem tiru je skušal doseči plačilo davkov od drugih oseb, ki so imele na njegovem teritoriju premoženje in so mu bile iz tega razloga, ne pa kot uživalci njegovega osebnega premoženja, podrejene. Prav v zvezi s tem drugim načinom pridobivanja davkov je prišlo zlasti na Štajerskem, ki v razvoju prednjači, konec 12. in v 13. stoletju do določil, ki so prvotno prepovedovala tako obdavčenje sploh in na katera so se pozneje deželni stanovi opirali, tako da deželni knez brez njihove odobritve ni mogel razpisati davka na plemstvo (59 : 74 ss.). Odobravanje davkov je postalo eden izmed glavnih vzrokov za nastanek deželnih zborov, h katerim so v teku 15. stoletja pričeli pritegovati

tudi mesta in duhovščino, tako da so deželno knežja mesta dejansko prišla v dvojno davčno obveznost: kot del komornega imetja (stari redni in izredni mestni davek) in kot del stanov (novi redni mestni davek kot prispevek k deželnemu davku). Zavest, da more deželni knez obdavčevati mesta kot komorno imetje ne glede na pristanek stanov, pa je ostala živa še v 16. stoletju (9 : fasc. 216 ad 1543).

Ker je imel deželni knez pri obdavčevanju svojih mest večjo oblast kot pri obdavčevanju plemstva, velja v splošnem, da se je v deželno knežjih mestih redno obdavčenje najprej razvilo (n. pr. 40 : 37). Stari mestni davek se je v splošnem imenoval *Schatzsteuer*, v literaturi ponekod *Schatzungssteuer* (16 : 83; 38 : 241, 535; 40 : 37; 42 : 103). Bil je običajno globalno določen in so ga mestna oblastva repartirala na davčne obvezance. Merilo za ta davek je bilo praviloma premoženje ter dohodek od obrti in trgovine. Eden glavnih objektov tega davka je bila hišna posest (40 : 41; 44 : 162). Poudariti pa moramo, da se pravna narava tega davka krajevno razlikuje, tako da n. pr. Brunnerjeve definicije, ki velja za Dunaj,⁹ ne moremo brez nadaljnjega uporabljati za Ljubljano.

Ker imamo za Ljubljano prvo davčnopravno normo iz dobe goriško-tirolske vlade, in zlasti še, ker so tirolski grofje znani kot organizatorji davčnega sistema, naj navedemo tudi nekaj podatkov o starejših mestnih davkih na Tirolskem (42): Sam nastanek srednjeveških davkov je na Tirolskem prav tako kot drugje nejasen. Ko pa se v virih pojavi insbruški in bocenški davek, t. j. v prvi polovici 13. stoletja, je ta davek že ustaljena in izoblikovana oddaja deželnemu knezu. Tirolska pozna dve vrsti denarnega davka: podeželski in mestni. Že ob koncu 13. stoletja velja davek za realno breme.

Izmed mestnih davkov nam daje najboljšo sliko insbruški mestni davek. Ta se v prvih virih (1180—1272) pojavlja v omembah davčnih oprostitev in v zvezi z ureditvijo vprašanja, kdo te davke odmerja davčnim obvezancem. Leta 1287 se namesto davka na nepremičnine uvede premoženjski davek. Med leti 1288 in 1303 davčni predpis koleba in sestoji verjetno iz seštevka predpisov posameznih meščanov. Leta 1304 pa se je insbruški mestni davek (*Schatzsteuer*) fiksiral na 70 mark letno, plačljivih ob Martinovem. Obenem se zdi, da je postal kolektivna oddaja, ki se zbira od prebivalcev mesta in posestnikov nepremičnin v mestu, in ki jo upravljajo mestni organi. Pri tem postane ta mestni davek zopet realno breme. Leta 1372 ta dajatev kot deželno-knežji davek preneha in postane občinski davek, ki ga mesto uporablja za svoje lastne potrebe. — Podobno se je tudi v Boznu prejšnja kolekta spremenila v stalno letno dajatev v znesku 100 mark, ki je bila plačljiva ob Martinovem in ki jo je upravljalo mesto samo.

5. O pričetkih neposrednih davkov v Ljubljani imamo prvi podatek iz leta 1262 (B), ko se omenja *exactor*, *steure* in *exactoria potestas*. Ker se v španhajmskih listinah za druge — tudi podeželske kraje *exactores* in *steurae* omenjajo že prej (25: n. pr. št. 2292, 2506, 2619), iz česar

⁹ Na Dunaju sestoji *Schatzsteuer* iz zgradarine, obrtnega davka in davka na meščansko vinogradniško posest, skratka je premoženjski davek, ki se odmeri glede na davčno moč posameznega obvezanca (16: 83). — Prim. 53: 138 *Grafenschatz* = oddaja prebivalcev grofije grofu.

sklepamo, da je bila ta vrsta davka pod koroškimi vojvodi že nekaj časa precej splošna, je Ljubljana poznala davke gotovo že pred letom 1262. Terminus ante quem non bi utegnili biti leto 1243, ko se v prvi omembi Ljubljane kot mesta v sicer zelo obsežni oprostitvi od javnih bremen steure ne navajajo. — Vendar v španhajmski dobi še ne gre za avtonomno repartiran mestni davek, ker ga pobira od davčnih obvezancev neposredno vojvodov organ.

Otokarjevo obdavčenje leta 1268, znano za Štajersko (39 : I 4), na Kranjskem še ni moglo priti do veljave, saj je Otokar šele tega leta sklenil dedno pogodbo z Ulrikom Spanheimskim, ki je umrl leta 1269 (29 : 158), nakar je Otokar šele leta 1270 s težavo zavzel Ljubljano (64 : 19). Vendar poznamo tudi za Kranjsko podatke, ki kažejo, da je Otokar v kratki dobi svoje vlade v tej deželi (1270—1275) vendarle tudi tu izvajal neka obdavčenja. To izhaja iz odgovora oglejskega patriarha Rajmunda na Otokarjevo ponudbo zavezništva z dne 7./8. avgusta 1274 (63 : 9—18, št. 5). Patriarh se pritožuje, da Otokarjev glavar na Kranjskem in v Marki nadleguje oglejsko cerkev z nepravičnimi oddajami, v čemer smemo morda zazreti novo, izredno obdavčenje na Kranjskem, ki ga je bila nedvomno pasivno deležna tudi Ljubljana. Te dajatve so imele na Kranjskem le izreden značaj, zato jih Rudolf v deželnem miru iz leta 1276 ne omenja, medtem ko ukinja tiste posredne davke, ki jih je Otokar na novo uvedel (56 : 108). Splošen davek je Kranjska poznala tudi pod Rudolfom Habsburškim leta 1276/77 (39 : I 4).

6. *Ljubljanski redni neposredni davek.* — a) Prvi podatki. Medtem ko moremo za španhajmsko, Otokarjevo in Rudolfovo dobo samo ugotoviti, da je Ljubljana poznala nekake davke (ki jih pod koroškimi vojvodi izterjuje neposredno vojvodov organ), je Henrikov privilegij iz leta 1320 prvo znamenje, da je ljubljanski davek dokaj redna dajatev, odmerjena mestu v globalnem znesku, ki se repartira na davčne obvezance, torej prvo znamenje za obstoj rednega mestnega davka, imenovanega izrecno Stadtsteuer. Dejstvo, da je tedaj vladala v Ljubljani goriško-tirolska dinastija, znana kot organizator davčnega sistema, in dejstvo, da je Innsbruck malo prej zopet uvedel sistem globalnega predpisa, bi dalo slutiti, da so tirolske razmere do neke meje vplivale tudi na ljubljanski davek. Mensijeva trditev (39 : III 2), da Rationarium Styriae 1267 ne dokazuje mestnih davkov na Štajerskem, bi to domnevo potrjevalo, če ne bi isti avtor ugotovil po drugih virih mestni davek že za leto 1252 in če ne bi Rationarium Styriae (49 : 116) navajal za kraj Birkfeld redni letni davek 40 talentov, kar kaže, da je bil pavšalni davčni predpis že prej znan tudi na Štajerskem. Tudi Št. Vid na Koroškem pozna vsaj že leta 1308 (56 : 183) na 30 mark določen redni mestni davek, ki ga omenja privilegij Friderika Avstrijskega. Ljubljanski redni mestni davek je torej za dobo goriško-tirolskih grofov prvič dokazan, da bi ga pa Ljubljana že prej poznala, pa ne moremo z gotovostjo izključiti. — Dejstvo, da mesto plačuje globalno odmerjen davek, zaradi česar ima interes na čim večjem številu davčnih obvezancev, s precejšnjo verjetnostjo kaže, da se je davek že tedaj avtonomno repartiral.

b) **Višina.** Primerjava podatkov pod N in Š pokaže, da je redni mestni davek vsaj v razdobju od leta 1421 dalje znašal letno 72 funtov denaričev. (Leta 1423 je torej ta davek, računano na dunajski denarič, ustrezal 96 stabilnim ogrskim goldinarjem, leta 1472 le 52 ogrskim goldinarjem, leta 1510 pa 56 ogrskim goldinarjem ali 72 renskimi goldinarjem.) (16 : 25 ss.) Tudi če računamo s črnimi denariči, se številka bistveno ne dvigne. Pri tem je sredi 15. stoletja veljal miliarij železa okrog 13 beneških dukatov (ustreznih ogrskemu goldinarju),¹⁰ bala kož (pribl. 61 kg kož) 5,5—7 dukatov, pri čemer so ljubljanski trgovci sklepali posle tudi za več sto dukatov.¹¹ Izredni mestni davek je leta 1446 znašal 1600 gld. Če vse to upoštevamo, spoznamo, da redni mestni davek v znesku 72 funtov denaričev v 15. stoletju ni bil v nikakem sorazmerju z realno davčno močjo Ljubljane. Vse kaže, da se je morala ta vsota ustaliti vsaj v drugi polovici 14. stoletja, ko je dejansko ta znesek predstavljal večjo vrednost (n. pr. leta 1354 — 183 ogr. gld., leta 1371 — 173 ogr. gld., oboje računano na dunajske denariče; 16 : 24) in ko tudi davčna moč mesta še ni dosegla višine, ki jo je dosegla sredi 15. stoletja. Če primerjamo za 15. stoletje z ljubljanskim rednim mestnim davkom še kamniškega in kranjskega (41 : II 39, III 49; 32 : 42; 66 : 96) in predpostavljamo, da gre pri vseh treh za isto valuto, dobimo razmerje: Ljubljana 100 %, Kamnik 38,8 %, Kranj 22,2 %.

c) **R e m a n e n č n i d e n a r.** Že konec 15. stoletja je bil stari redni mestni davek 72 funtov denaričev mestna dajatev vicedomskemu uradu, ki jo je držala v veljavi le še tradicija. V teku 16. stoletja se pojavlja petrefakt te dajatve kot sestavina letne mestne dajatve, nazvane remanenčni denar (Remanenzgeld).

Remanenčni denar je opredelil najprej Mell (37) kot odmeno, ki jo plačujejo mesta za to, da smejo izvrševati sodno oblast in krvno sodstvo. To enostransko razlago je zavrnil Mensi (39: III/1, str. 9 ss.), ki ugotavlja, da je v štajerskih mestih, ki plačujejo redni mestni davek, remanenčni denar označba za ta davek in pojmovno različen od zakupnine za sodstvo. Prvotno je remanenčni denar le stari mestni davek, pozneje ponekod tudi seštevek davčnih in sodnih dajatev. V drugih mestih pa se označbi remanenca in sodni denar mešata, kar pa ne pomeni, da sta sinonimni. Stari redni mestni davek deželnemu knezu naj bi bil torej istoveten z remanenčnim denarjem, ne pa s sodnim denarjem. Mell je pozneje pristal na Mensijevo razlago.

Oba razlaga grešita v tem, da sicer mimogrede iščeta izvor besede remanenz (Mell: remanere = bestehen; Remanenz = Bestand, zakupnina; Mensi: dajatev quae remanet), ne pa njenega pomena v času, ko se začanja uporabljati za remanenčno dajatev. Pregled virov dokazuje, da moramo uvedbo izraza remanenčni denar iskati v prvi

¹⁰ Ogrski goldinar tehta povprečno 3,53 g zlata pri povprečni čistini 982‰ (18: 22), beneški dukat pa 3,56 g zlata (glej op. 19). V prometu sta veljala kot enakovredna.

¹¹ Podatki o cenah in količinah po gradivu tov. Otopreca B. o trgovanju Ljubljane z Reko iz Libri del cancelliere (Reški državni arhiv) v zvezi s knjigo Gigante S., Fiume nel Quattrocento, Reka 1915.

polovici 16. stoletja. Tedaj je imela beseda *remanenz* v naših krajih prav poseben, doslej menda neopažen pomen, ki ga Du Cange (18) ne navaja: označevala je deželno knežje dohodke, zlasti tiste, ki jih je pobiral vicedomski urad.¹² (Ta pomen bi se utegnil razložiti z Mellovo etimologijo besede.) V tem pomenu se je beseda prijela tudi mestnih dajatev vicedomskemu uradu in se v njih ohranila, ko je sicer že prišla iz rabe.

Kakšen je bil v glavnih potezih razvoj ljubljanskih dajatev vicedomskemu uradu, t. j. ljubljanske »remanence«?

Leto	Davek	Sodišče	Mestna mitnica ¹³	Skupaj
pred 1420	72 f. d.	72 f. d.	105 f. d.	249 f. d.
1496	72 f. d. ¹⁴	72 f. d.	105 mark soldov = 140 f. d. ¹⁵	284 f. d.
1518/19, 1527	72 f. d. ¹⁶	72 f. d.	140 f. d.	284 f. d.

Na nadaljnji razvoj bomo sklepali iz ekstrakta iz vicedomskega urbarja iz leta 1707 (6: I 8^l), ki nam pove naslednje postavke »remanenčnega denarja«: davek 90 goldinarjev, sodišče 90 goldinarjev, mestna mitnica 175 goldinarjev, razne manjše dajatve 37 goldinarjev 26 krajcarjev, skupno 392 goldinarjev 26 krajcarjev. Kako je do tega prišlo, bomo sklepali iz primerjave teh zneskov s postavkami remanenčnega denarja po ljubljanskih računskih knjigah (5). Konec 16. stoletja znaša remanenčni denar 299 goldinarjev 46 krajcarjev in 2 denariča. Ko prevzame na osnovi odločbe notranjeavstrijske dvorne komore z dne 18. novembra 1643 (2, dodatki) mesto Ljubljana dolžnost, da plačuje oni »remanenčni denar«, ki ga je doslej plačeval mestni sodnik, poskočijo v računskih knjigah izdatki, knjiženi pod postavko »rema-

¹² Nekaj zgledov: v obdavčenje naj se pritegne cesarska remanenca, razen dohodkov od soli in svetle železne rude; vicedomi in imetniki kronskega imetja naj napovedo cesarsko remanenco (12: 1509, april 30). Kastavci so cesarsko remanenco in dohodek (očiten pleonazem), ki ga je vojvoda Erik odkazal Düreru za plačilo pazinske posadke, izdali v druge namene (12: 1509 oktober 22). Slabi novci škoduje cesarjevi remanenci (30: 1510 fol. 88). Čete, ki se postavijo iz cesarjeve remanence, naj ostanejo skupaj z deželnimi četami (9: 211, 1512 april 21). Cesar naj za oborožitev iz svoje remanence prispeva sorazmerno z deželani (9: 211, nedat., ad 1515). Po Maksimilijanovi smrti napovedo kranjski stanovi v obdavčenje tudi deželnoknežjo remanenco na Kranjskem, razen naklad, mitnin, štiridesetin in rudnikov, ki so po insbruških libelih izvzeti (9: 87, 1519 april 12). Štajerska in Kranjska sta iz deželnoknežje remanence plačali 2000 goldinarjev za utrdbe v Furlaniji. Tudi Avstrija in Koroška naj iz deželnoknežje remanence in komornega imetja odredita mesečno po 1000 goldinarjev (9: 87 nedat. ad 1519).

¹³ Mitnice na Bregu, ki jo omenja obračun N, ne navajam, ker ni dajala stalnega zneska.

¹⁴ »Gewöndlich statteur«. Posebej je mesto plačevalo 2 funta denaričev vicedomu.

¹⁵ Prejšnji znesek v funtih denaričih se je al pari spremenil v marke soldov (160 soldov) = 320 (črnih) denaričev; 105 mark = 53.600 denaričev = 140 funtov denaričev. (Prim. op. 25.)

¹⁶ Tu zvemo, da se je ta mestni davek plačeval o binkošti, nato o božiču.

nenčnega denarja« leta 1646 za teh 90 gld, to je na 389 gld, 46 kr in 2 denariča. Ko se iz računskih knjig leta 1699 zopet jasneje izkaže postavka remanenčnega denarja, znaša ta v kranjski veljavi 465 gld, 6 kr in 2 denariča, kar že ustreza nemški veljavi remanenčnega denarja po ekstraktu iz leta 1707.

Predvsem naj razložimo skok od 72 funtov denaričev na 90 gld, oziroma pri mitnini od 140 funtov denaričev na 175 goldinarjev. To razmerje med funti denariči in novo uvedenimi goldinarji se je na Kranjskem uvedlo okrog leta 1515. Drugod so sicer jemali funt denaričev po valutnih reformah cesarja Maksimilijana iz let 1510/11 za 1 renski goldinar, na Kranjskem pa v tej dobi niso kurzirali avstrijski (beli) denariči, marveč tako imenovani črni denariči, v glavnem bavarski. Ker so bili ti nekoliko več vredni kot avstrijski, je dejansko 7 črnih veljalo 8 belih. Pri valorizaciji urbarialnih dajatev pa so zlasti deželno-knežji organi jemali razmerje 4 črni = 5 belih, kar je pomenilo nominalno in deloma tudi realno zviševanje urbarialnih dajatev.¹⁷ To zviševanje utegne imeti kako zvezo tudi s prvim slovenskim puntom, ko je šlo kmetom za staro »pravdo«.¹⁸ Ključ 4 : 5 se na Kranjskem uporablja vsaj med leti 1514 in 1541, čeprav to iz urbarjev ni vedno razvidno. Po tem ključu preračunavanja je prišel funt črnih denaričev na 1 gld 15 kr, torej 72 funtov denaričev na 90 gld ter je torej ustrezeni skok remanenčnega denarja zgolj posledica valutnih sprememb. Deželnoknežja remanenca, izterjana v Ljubljani je torej v goldinarjih znašala $90 + 90 + 175 = 355$ gld, in sicer je mesto plačevalo prvotno 265 gld, sodnik pa 90 gld. Od raznih dajatev, ki so v ekstraktu našteje, pa je plačevalo mesto 34 gld 46 kr, meščanski špital pa 2 gld 40 kr, s čimer pridemo na skupno plačilo mesta 389 gld 46 kr. Razvoj remanenčnega denarja je bil torej od začetka 16. stoletja dalje tale:

Doba	Mestni davek	Mestna mitnica	Mesto razno	Mestno sodišče	Mesto skupno	Mestni sodnik	Meščan. špital	Remanenčni denar skupno
zač. 16. stol.	72 f. d.	140 f. d.	—	—	212 f. d.	72 f. d.	—	284 f. d.
(v gld)	90 gld	175 gld	—	—	265 gld	90 gld	—	355 gld
konec 16. stol.	90 gld	175 gld	34,46 gld	—	299,46 gld	90 gld	?	389,46 gld
1646 dalje	90 gld	175 gld	34,46 gld	90 gld	389,46 gld	—	2,40	392,26 gld
od kon- ca 17. st. dalje	90 gld	175 gld	37,26 gld	90 gld	392,26 gld	—	—	392,26 gld

¹⁷ Podatki, ki jih na tem mestu in drugod navajam iz valutne zgodovine, zahtevajo podrobnejšega dokumentiranja, ki bi bilo v tej zvezi preobsežno in ki ga moram prihraniti za drugo priložnost.

¹⁸ Pomen besede pravda kot »Zins«, t. j. kot označbo za podložniške urbarialne dajatve, utemeljujem v spisu Od vinskega hrama do bajte, ki je pripravljen za SE.

Zadnji znani znesek remanenčnega denarja mesta Ljubljane je torej nastal s tem, da je nazadnje mesto prevzelo plačilo vseh postavk tega denarja, tudi onih dveh, ki sta ju prej plačevala mestni sodnik in meščanski špital.

Če se sedaj povrnemo na Mensijevo in Mellovo razlago, ugotovimo, da obsega ljubljanski remanenčni denar sodni denar, stari mestni davek in še marsikaj drugega. Kot remanenz se označuje tako plačilo mesta iz naslova starega davka in zakupa mestne mitnice, kakor tudi plačilo mestnega sodnika.¹⁹ V zvezi s pomenom remanenz, ki smo ga zgoraj ugotovili za začetek 16. stoletja, je to tudi povsem razumljivo. Stara analogija med kranjskimi in štajerskimi razmerami, pa tudi težave, ki so jih povzročali izrazi v virih Mellu in Mensiju, nam dajejo slutiti, da bo nekaj podobnega veljalo tudi za štajerski remanenčni denar, in da bi poznavanje ljubljanskega remanenčnega denarja obvarovalo Mella prvotnega enostranskega pojmovanja tega denarja kot sodne zakupnine, pa tudi prenašljive kapitulacije pred drugo ekstremno razlago finančnega strokovnjaka Mensija.

Ljubljanski remanenčni denar je mesto oddajalo vicedomskemu uradu do njegove odprave, nato pa novi bankalni oblasti. Ta denar, čigar pravna narava se je medtem že davno pozabila, je Ljubljana dajala vsaj do leta 1790. Točni podatki o njegovem prenehanju zaenkrat manjkajo (6: I 8^l 1755 februar 18, 1754 november 26, 1790 maj 7).

č) V listini iz leta 1450 se omenja kot redna dajatev poleg davkov še letni sold (jarschilling), ki ga plačujejo mestu vsi komendski podložniki (z eno izjemo) za uživanje meščanskih pravic pri gmajni in mitnici (64: 45); verjetno so ta sold plačevali vsaj prvotno tudi sami meščani. Za ugotovitev, kakšno zvezo ima ljubljanski jarschilling s starimi španhajmskimi jarschillingi (in foro Grifenberch... jarschilling intra et extra fori — 24: 249; 25: 652, 653), ki jih Werunsky (61: 370) enači z Jahressteuer, je še vprašanje. Vsekakor je imel leta 1450 ljubljanski letni sold le malo zveze z davki.

d) Židovski redni davek nam za Ljubljano podrobneje ni znan, pač pa vemo, da so židje na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem (med slednjimi nedvomno v prvi vrsti ljubljanski) dajali sredi 15. stoletja Frideriku na 4 leta skupno 6000 goldinarjev, letno pa 600 funtov denaričev, kar se v drugi zvezi označuje z glagolom steuern (17: 591; 61: 370 s.).

7. *Izredni davki v srednjeveški Ljubljani.* Podatkov, ki bi kazali na izredno obdavčenje Ljubljane v 14. stoletju, skoraj ni, čeprav je Ljubljana poznala izredni davek nedvomno že zelo zgodaj vsaj v znanih štirih fevdalnih primerih. Šele proti koncu 14. stoletja imamo znake za izredno obdavčenje. Listina iz leta 1390 (J) kaže na pobiranje nekega izrednega davka (ki ga mora mesto sedaj plačati). V zvezi z listino iz leta 1385, ki kaže na obstoj obrtnega davka in glede na dejstvo, da

¹⁹ V slednjem pomenu pozna remanenčni denar Krški urbar iz leta 1570 (10: I 46). Opozorilo Fr. Zwittra. Remanenčni denar pozna tudi Višnja gora (rač. knj. sedaj v MALj).

prihaja obrtni davek do veljave predvsem pri izrednih davkih (glej spodaj), moremo ta datum premakniti še toliko nazaj. — Vprašanje, ali gre pri dajatvah, prepuščenih leta 1365 Viridi Milanski in njenemu očetu (H) kot jutrna le za redne dajatve ali tudi za izreden davek, moramo pustiti odprto, ker je nam dostopni regest premalo izčrpen.

Izrčnejše podatke imamo samo glede izrednega davka leta 1446, iz katerih spoznamo znatno davčno moč Ljubljane, ki je presegala celo Gradec in Dunajsko Novo mesto (O).

Listina iz leta 1450 (P) razlikuje davek sploh od davka »Schatzsteuer«, pri čemer igra slednji le nekam podrejeno vlogo. Schatzsteuer je tu redni mestni davek, o katerem smo že ugotovili, da je bil za tedanje razmere že razmeroma nizek. Kaj pa je potem »steuer« sama? Da bi šlo za drug reden davek, je malo verjetno, o njem ni sledov. Vse kaže, da je davek, ki ni Schatzsteuer, izreden davek, ki je v tej dobi že dokaj pogost in visok ter na poti k ustalitvi v nov reden davek, tako da so pod besedo davek razumeli predvsem izredni davek.

8. *Novi ljubljanski redni davek* je nastal v Maksimilijanovi dobi kot naslednik prejšnjih izrednih davkov. Obravnavali ga bomo le toliko, da obeležimo prehod od srednjeveškega na novoveški davčni sistem. Do ustalitve tega davka ni prišlo morda v zvezi s kakimi večjimi vojnami proti Turkom, marveč v Maksimilijanovih vojnah s krščanskimi državami, ki so Maksimilijanove blagajne temeljito izčrpale. Kranjski stanovni še dolgo pozneje poudarjajo svoje finančne žrtve v ogrskih, bavarskih in beneških vojnah, izmed katerih so zlasti slednje močno izčrpale tudi finančno moč kranjske dežele.

Novo obdavčenje ni zajelo samo mest, ampak predvsem vse pripadnike deželnih stanov, ki so potem te davke kakor so vedeli in znali prevladali na svoje podložnike — ne redko tudi v svoj lastni prid. Temeljilo je v bistvu na napovedi dohodkov posamezne gosposke, sestoječih iz urbarialnih dajatev in storitev njenih podložnikov. Te dajatve in storitve so se prvotno napovedale v cenilni vrednosti, nakar je deželni zbor praviloma vsako leto sklepal, ali se kot davek pobere tretjina, polovica ali pa celotna ocenjena vrednost, pozneje pa mnogokratnik cenilne vrednosti. Kadar je bil n. pr. davek vse dežele odmerjen na celotno cenilno vrednost teh dajatev in storitev, se je temu reklo »Ganze Gült«, torej cela imenjska renta. »Gült« je pozneje pomenila tudi tisto imovinsko maso, ki daje ta donos, torej imenje kot tako (47: 16 ss.).

Štajerska mesta so tedaj, kadar je deželni zbor odmeril deželni davek, običajno sklepala posebej o svojem davku, pri čemer je praviloma veljalo, da štajerska mesta plačajo $\frac{1}{4}$ celotnega deželnega davčnega predpisa. Vendar ta obveznost štajerskih mest do prevzema $\frac{1}{4}$ predpisa ni bila nesporna (48; 38: 536, 537). Kranjci so sicer vedeli za to štajersko pravilo, a izrecno poudarjali, da je na Kranjskem drugače.

Na Kranjskem so namreč že ob uvedbi imenjskega davčnega sistema tudi mesta napovedala nek pavšalen znesek kot svoj dohodek. Ob odmeri davka v višini cele imenjske rente so morala mesta plačati

celotni napovedani znesek, sicer pa ustrezni količnik. Davčna napoved mest se je vpisala tudi v imenjsko knjigo. Kdaj so mesta napovedala svoje dohodke, ki jih poznamo po imenjski knjigi iz leta 1539 (11 a), sicer ni dokazano z neposrednimi viri, pač pa izhaja iz nekega poznejšega vira (9: fasc. 214, 1534 okt. 25), da se je to zgodilo leta 1504. Zdi se, da se ob novi napovedi imenj iz leta 1518 napoved kranjskih mest ni spremenila, pač pa se je pozneje iz posebnih razlogov znižala davčna napoved Kamnika.²⁰

Ljubljanska davčna napoved (naklada) je po imenjski knjigi iz leta 1539 znašala 1000 goldinarjev. Zanimiva je primerjava te napovedi z napovedjo drugih mest ter s starim rednim davkom in izrednim davkom iz leta 1446, pri čemer nam horizontalna primerjava odstotkov priča o razvoju davčne moči posameznega mesta:

	Stari redni mestni davek			Izredni davek leta 1446			Imenjska knjiga 1539 (1504)		
	znesek	% na ljubljanski znesek	znesek (ogr. gold.)	% na ljubljanski znesek	% od seštevka	znesek (ren. gold.)	% na ljubljanski znesek	% od seštevka	
Ljubljana	72 f. d.	100,0	1600	100,0	60,1	1000	100	41,24	
Kranj	24 m.	22,2	200	12,5	7,52	330	33	13,61	
Kostanjevica			60	3,75	2,25	20	2	0,82	
Novo mesto			300	18,7	11,25	500	50	20,62	
Kamnik	42 m.	38,8	500	31,25	18,88	(600) 160	16	6,60	
Radovljica						90	9	3,71	
Lož						20	2	0,82	
Višnja gora						125	12,5	5,15	
Metlika						50	5	2,06	
Krško						70	7	2,89	
Kočevje						60	6	2,48	

Večja sprememba v višini davčne napovedi mest se je izvedla sredi 16. stoletja, ko se je po pravilu, da se dohodki v gotovini (trockene gült) ocenijo pri davčni napovedi le na $\frac{2}{3}$, davčna napoved mest ustrezno znižala, tako da je Ljubljana prišla na $66\frac{2}{3}\%$ gld.

Medtem ko je bil davek na imenjsko rento v začetku 16. stoletja po svoji višini še nestalen in se je vsako leto sproti določal, se je v teku 16. stoletja postopoma dvigal in ustalil na višini poltretje imenjske

²⁰ Za gospodarsko zgodovino Kamnika v začetku 16. stoletja tvorita važen vir nedatirana pritožba kamniškega sodnika in sveta, vložena pred 8. oktobrom 1534 in odgovor kranjskih stanov na to pritožbo z dne 25. oktobra 1534 (9: 214). Iz teh spisov izhaja, da je bil Kamnik v začetku 16. stoletja gospodarsko močno mesto, ki je napovedalo 600 goldinarjev dohodka kot davčno osnovo. Na predlog kranjskih stanov in trgovcev iz drugih mest, pa je bila cesta, ki je prej obvezno vodila skozi Kamnik, preložena, kar je za mesto Kamnik pomenilo gospodarsko katastrofo. Zdi se, da je bila v zvezi s temi pritožbami prvotna davčna napoved Kamnika med leti 1534 in prvo ohranjeno imenjsko knjigo iz leta 1539 znižana na 160 goldinarjev. Ker Luschinu ti podatki niso bili znani, je propad Kamnika pomaknil čez 16. stoletje (32: 53).

rente (dritthalbe Gült). Tako se je novi redni mestni davek Ljubljane ustalil na višini 1666 $\frac{2}{3}$ gld, v kateri se nam še pozneje pojavlja v ljubljanskih računskih knjigah.

Da so stanovi na osnovi svojih starih privilegijev formalno imeli ta davek za izredno dajatev deželnemu knezu, na njegovi naravi rednega mestnega davka ničesar ne spremeni, ker se je dejansko pobiral in oddajal vsako leto, in to celo v znesku, ki se je že konec 16. stoletja fiksiral.

Tako je nastal v davčni zgodovini Ljubljane poleg starega mestnega davka še drugi petrefakt — novi mestni davek, ki kmalu tudi ni več ustrezal čedalje večji davčni moči mesta in čedalje večjim denarnim potrebam v zvezi s padajočo vrednostjo denarja. Pridruževali so se mu zopet nadaljnji izredni davki, ki so mu prav tako sledili po poti ustalitve in okamenitve. Ta razvoj pa sodi že izključno v davčno zgodovino novejših dob.

9. *Pravna narava starih davkov.* — Najstarejši viri navajajo hišni davek, ki ima značaj realnega bremena in se drži nepremičnine, čeprav jo pridobi oseba, ki uživa osebno davčno prostost. Res je sicer, da se ustrezne norme tičejo predvsem privilegiranih oseb, ki za kako drugačno mestno obdavčenje ne prihajajo v poštev in da torej iz molka virov o drugih davkih samo po sebi še ne izhaja, da bi stari mestni davek bil izključno davek na hišo. Toda dikcija virov, ki govore o starem mestnem davku, dokazuje vendarle, da se kot glavni predmet rednega obdavčenja šteje predvsem hiša. To ugotovitev nam potrjuje tudi razsodba iz leta 1450 (P) v zvezi z razsodbo iz leta 1561 (Ž). Križevniški obrtniki in kmetje so izrecno oproščeni starega mestnega davka (Schatzsteuer), medtem ko pri drugih (to je pri tedaj že pogostih izrednih) davkih plačujejo križevniški trgovci in obrtniki mestu davek na trgovino in obrt. Vse to kaže, da pri starem mestnem davku vsaj po njegovi ustalitvi obrt ni bila samostojen predmet obdavčenja. S tem si razlagamo tudi dejstvo, da leta 1307 med mestom in komendo glede davkov ni bilo sporov, pač pa se pojavijo spori, čim se pri izrednem in pozneje pri novem rednem obdavčenju upošteva v večji meri obrt. Za razlago (64: 44), da razpade ljubljanska Schatzsteuer na dva dela, od katerih nosi križevniški obrtnik in trgovec le obrtni davek, ni prave opore v virih. Če menimo, da je bil stari redni mestni davek praviloma davek na hišo, to še ne pomeni, da je bil pravi davek na donos zgradbe, ki ga ta doba še ne pozna (44). Morda velja tudi za Ljubljano, da se hiša prvotno obdavčuje kot reprezentant gospodarstva, ki ima v njej svoj sedež, vendar se davek v poznejšem razvoju verjetno prime hiše kot take ter ima prvenstveno značaj specialnega premoženjskega davka.

Ločitev hišnega in drugih davkov se izraziteje pokaže pri finančno občutnejših izrednih davkih. Da je pri teh poleg hiše obdavčena tudi obrt, je nedvomno. Pričetek obdavčevanja obrti smemo glede na pismo iz leta 1385 (I) staviti pred to leto. — Pri izrednih davkih imamo na ta način tri kategorije: zgradarino kot specialni premoženjski

davek v čisti obliki pri meščanih, ki niso trgovci ali obrtniki in pri osebah, ki so sicer za svojo osebo oproščene davka; davek na donos trgovine in obrti v čisti obliki zlasti pri onih, ki iz kakršnega koli razloga (n. pr. kot podložniki Nemškega viteškega reda) ne plačujejo zgradarine; združitev obeh davkov pri onih, ki so hišni lastniki in obenem trgovci ali obrtniki. Pri slednjih se verjetno obe vrsti davkov kombinirata v nekaj enotni premoženjski davek.

10. *Reparticija davkov, kategorije davčnih zavezancev in davčne oprostitve.* — a) Globalni davčni predpis mesta. Smisel Henrikovih določil o neposrednih davkih je v tem, naj čim več davčnih obvezancev sodeluje pri plačilu globalno določenega davčnega predpisa (prim. 64: 43). To ugotovitev podpira tudi analogija z drugimi kraji (Št. Vid, Innsbruck), kakor tudi dejstvo, da višino takih globalnih predpisov vsaj od konca 14. stoletja dalje lahko celo številčno določimo (redni davek 72 funtov denaričev in izredni davek iz leta 1446). Redni mestni davek se je v srednjem veku repartiral na davčne obvezance, v novem veku pa ga je plačevalo mesto kot celota iz mestnih dohodkov, medtem ko se je repartiral le novi davek.

V začetku 16. stoletja smatra mesto Ljubljana globalno obdavčenje za svoj privilegij. Ko je leta 1524 deželni upravitelj zahteval od mesta plačevanje davka na ognjišče v znesku 15 krajcarjev, je mestni svet to zahtevo ponovno zavrnil in ponudil globalni znesek 50 goldinarjev, češ da mesto noče biti izenačeno s kmeti (4: fol. 81, 88).

b) Kategorije davčnih zavezancev. Prav zaradi sistema globalne odmere davka mestu kot celoti, ki naj ta davek avtonomno repartira na svoje davčne zavezance, je največji poudarek srednjeveških listin v določitvi teh zavezancev.

Davčna dolžnost se prvotno praviloma drži meščanske hiše, zato so davčni obvezanci v prvi vrsti lastniki hiš, prvotno v mestu, nato v mestnem pomirju. Konec 14. stoletja, ko v zvezi z izrednimi davki prihaja do veljave več ali manj samostojen obrtni davek, se navajajo kot davčni obvezanci prebivalci mestnega pomirja, s čimer se obveznost razširi tudi v osebnem pogledu.²¹

Izven območja redne mestne jurisdikcije, t. j. na križevniški imuniteti, veljajo kot kriterij za osebno davčno obveznost: sprejem meščanskih pravic, opravljanje meščanskih poslov in verjetno tudi udeležba pri uživanju mestnega majne. Skladno s tem se dele križevniški podložniki v tri skupine: Trgovci so v glavnem izenačeni z meščani ter plačujejo pridobnino in opravljajo storitve (ki v tem primeru verjetno niso vedno realno breme); prav tako skoraj gotovo ne plačujejo davkov od nepremičnin. Obrtniki plačujejo le davek na obrt, oproščeni pa so storitev. Križevniški kmetje nimajo nikakih obveznosti do mesta. Namesto teh daje komtur mestu pavšalen znesek, čigar pravna podlaga pa je nejasna.

²¹ Morda pa je ta teritorialna razširitev davčne obveznosti od mesta na pomirje le v netočni formulaciji starejših virov.

c) *Davčne oprostitve*. To vprašanje je ostro analiziral Zwitter (64: 41) takole: »Vse te določbe... vodi... enotno načelo: oprostitev od meščanskih obveznosti le tedaj in le v onem obsegu, v katerem se jo more podpreti s specialnimi oprostilnimi pismi.« Po teh ugotovitvah pozna Ljubljana tri vrste hišnih lastnikov: redne davčne zavezanke, poleg njih pa dve vrsti oproščenih lastnikov: prvi so oproščeni s privilegiji le od plačevanja davkov in zato dolžni izpolnjevati druge obveznosti, drugi pa so z oprostilnimi pismi oproščeni sploh vseh obveznosti do mesta.

Kot izhaja iz listine 1390 (J) in iz novejših virov, so se privilegiji o oprostitvi od starega rednega mestnega davka uporabljali tudi pri raznih vrstah novejših davkov. Tradicija o davčni oprostitvi patidenkov pa po Zwittrovih ugotovitvah (64: 31; 65) ni utemeljena.

Zanimiva je primerjava med Maksimilijanovima listinama iz leta 1510 in 1511 (U, V), ko prva striktno poudarja načelno davčno obveznost duhovščine do mesta, medtem ko iz druge izhaja, da je Maksimilijan večji del duhovščine vendarle oprostil meščanskih bremen, ki bremene na njihovih hišah.

11. *Davčna izvršba*. Medtem ko je vprašanje davčne izvršbe glede deželnih davkov povzročalo kranjskim stanovom v začetku 16. stoletja dokajšnje preglavice, se je to vprašanje glede ljubljanskih mestnih davkov reševalo že prej. Sankcije za neizpolnjevanje davčne obveznosti so tele: prepoved gmajne (1385), prepoved obrti (1385), zaplemba hiše (1416), medtem ko se šele v 16. stoletju (1561) omenja zapiranje in pečatenje meščanskih hiš. Te sankcije so po svoji naravi uporabne večinoma le proti meščanom. Le ena, drakonsko formulirana določba o zaplembi in podiranju hiše — je naperjena proti plemičem, a za daljšo dobo očitno ni mogla praktično obveljati. Vse ostale norme, ki govorijo o obveznosti nemeščanov, ne navajajo nikakih sankcij.

12. *Zaključki*. Ugotovitve o zgodovini neposrednih davkov v srednjeveški Ljubljani moremo strniti v naslednjih sklepih:

Potrebe nastajajoče meščanske skupnosti ustvarjajo že v njenih začetkih obveznost meščanskih storitev (straženje in javna dela), ki obdrže svojo delovno obliko do konca srednjega veka, ko se jim pridruži nadaljnja meščanska obveznost — udeležba pri vojnih pohodih. Ob prehodu v novi vek pa kažejo vse tri oblike meščanskih storitev tendenco obligatornega ali fakultativnega pretvarjanja v denarne dajatve.

Denarni neposredni davki se sicer pojavljajo že v španhajmski Ljubljani kot davki, ki jih pobira mestni gospod po lastnih organih. Medtem ko je pravna narava ljubljanskih dajatev v Otokarjevi in Rudolfovi dobi nejasna, se mestni davek (Stadtsteuer) prvič omenja v letu 1320 kot globalna dajatev mesta. Že v tem času je mestni davek očitno že redna dajatev, ki se najkasneje ob koncu 14. stoletja fiksira na stalni višini 72 funtov denaričev ter v tej višini (z valutnim skokom na 90 goldinarjev v prvi polovici 16. stoletja) preide v remanenčni denar, ki ga mesto oddaja vsaj še do konca 18. stoletja. Remanenčni denar pa ni zgolj ta davek, marveč ga tvorijo vse dajatve, ki

jih mesto, njegovi organi ali ustanove dajejo v vicedomski urad. Reden davek plačujejo tudi ljubljanski židje.

Poleg rednega mestnega davka se vsaj konec 14. stoletja pojavlja še izredni mestni davek, pri katerem kot kriterij za davčno obveznost ni več tako poudarjena le hišna lastnina, marveč tudi trgovina in obrt. Ker je stari mestni davek za razmere 15. stoletja nizek in ker je vladar v stalni denarni stiski, dobi izredni davek večji pomen od rednega.

V začetku 16. stoletja se dotedanje izredno obdavčenje pretvori in ustali v obliki davka na imenja, ki ga stanovi na vladarjevo zahtevo razpisujejo praviloma vsako leto v količniku imenjske rente. Tedaj preide izredno obdavčenje 15. stoletja tudi v Ljubljani v nov redni mestni davek, ki ga mesto plačuje deželnim stanovom. Davčna osnova je napovedani dohodek mesta (spčetka 1000, nato 666 $\frac{2}{3}$ gld), od katere se prvotno odmerja davek vsako leto sproti, v drugi polovici 16. stoletja pa se odmera ustali na 250 % osnove, torej na 1666 $\frac{2}{3}$ gld, s čimer postane mestni imenjski davek tudi glede na svojo višino stalen.²²

Ostane nam le še obravnavati vprašanje, ali vsebuje drugi člen Henrikovega privilegija sankcijo za neizpolnjevanje davčne dolžnosti ali ima morda kak drug pomen.

II. Arestni postopek

1. *Drugi člen Henrikovega privilegija.* Kot moremo sklepati iz Komatarjevega naslova k objavi Henrikovega privilegija, je menil, da drugi člen ne vsebuje sankcije za neizpolnjevanje prvega, marveč da je samostojen in se nanaša na denarne dolgove. Po novejšem mnenju (64: 40) pa naj bi bil drugi člen uzakonitev sankcije za neizvrševanje prvega. Sporno besedilo se glasi:

Wir tûn auch die genade vnsern purgern von Laybach, swer die sint, die in gelten sullen²³ vnd an laugen²⁴ sint vnd in nicht geltent, daz si die selben vnd ir gût verpieten²⁵ mügen in der

Našim ljubljanskim meščanom podeljemo tudi tole milost: Če jim kdor koli kaj dolguje in dolg priznava, pa ga ne plača, smejo seči v mestu po dolžniku in njegovem blagu, dokler

²² Obravnavali smo le davek, ki gre deželnemu knezu. O davkih, ki bi jih razpisalo mesto za lastne potrebe, razen glede stražnega davka (1524, gl. spredaj) ni podatkov. Mensi (39: III 1, 3) meni, da je obstoj občinskih davkov sam po sebi umeven, medtem ko ugotavlja Brunner za Dunaj, da je pobiranje izrednih občinskih davkov moral predhodno dovoliti deželni knez (16: 95). Podobno Basel v 14. stoletju (57).

²³ Gelten = plačati, poravnati dolg (52 I: 904; 30: 59).

²⁴ An = ohne; laugen = leugnen = tajiti; an laugen... seyn = ne tajiti (52 I: 1454).

²⁵ Verpieten = prisilno seči po nekom ali nečem. Beseda pomeni tako poziv pred sodišče, zabrano sploh in pa »mit Beschlag belegen«. Kot samostalni pomeni aretacijo, verbieter pa tistega, ki izvaja pravni poseg po tujem blagu (33: 267). — V naši zvezi more ta izraz pomeniti le pravni poseg

stat vntz daz in vergolten²⁶ werd oder ne dobe plačila ali dokler zoper njega
ein recht von in dar vmb widerua- ne izrečejo sodbe v mestu Ljubljani.
re²⁷ in der stat ze Laybach.

Proti mnenju, da je ta člen le uzakonitev sankcije k prvemu členu, govore številni notranji razlogi: a) Začetek drugega člena kaže po svoji formulaciji na miselni prehod k novemu predmetu; b) govor je le o terjatvah meščanov, medtem ko je pri davku govor o vladarju in meščanih; c) pogoj postopka po drugem členu je dolžnikovo priznanje dolga, pogoj, ki se pri davčnih dolgovi gotovo ne bi stavljaj; č) če bi bili mišljeni davki, bi bila norma v zvezi s prvim členom naperjena predvsem zoper plemiče in ni nič kaj verjetno, da bi se zoper njih dovolil tudi poseg meščanov na osebo plemiča (dieselben ... verpieten); d) besede »recht wideruare« pomenijo sodni postopek, v katerem je upnik stranka, a je malo verjetno, da bi mesto izterjevalo davke v kompliciranem civilnem procesu, ki ga davčna izvršba tudi pozneje ne uporablja; e) sploh pa tu ne gre za končno izvršbo, marveč le za zavarovanje izvršbe preden pade sodba — in kakšen smisel naj ima to zavarovanje v davčnem postopku, ko je vendar obdavčena hiša v mestu, ki je davčni dolžnik ne more pred izvršbo ne skriti ne odnesti.

Pri razlagi tega člena Henrikovega privilegija doslej ni bil opažen vrinek v Otonovem privilegiju, ki veže izvršbo še na pogoj, da je bila pogodba sklenjena v mestu (ist daz die wandlung²⁸ vmb daz selbe gelt in der stat geschehen ist...). Iz tega sledi, da ne gre za davčne dolgove, marveč za pogodbene. Tako so to določilo tolmačili tudi še v 16. stoletju, ko so v podnaslovu, ki ga ima Henrikova listina v privilegijski knjigi, izrazili vsebino drugega člena z besedami »das ain burger sein glaubwiger alhie zw recht verbietten müge«. Ni sicer izključeno, da bi se mogla določila tega člena uporabljati tudi za davčne dolgove, vendar ti niso v prvi vrsti mišljeni in prav pri teh ta postopek tudi ne bi imel pravega praktičnega pomena.

Ta člen torej pomeni: Če kdor koli kaj dolguje ljubljanskemu meščanu in dolga ne taji (in če se je pogodba sklenila v mestu), tedaj se sme Ljubljančan-upnik zavarovati s tem, da prime dolžnika ali zaseže njegovo blago na območju mesta Ljubljane. Ta poseg preneha tedaj, ko je dolg plačan ali ko se dokonča redni civilni postopek pred ljubljanskim mestnim sodiščem, ki nato s svojo sodbo nudi upniku dokončni izvršilni naslov za poplačilo svoje terjatve.

na dolžnikovo osebo ali imovino, kar je v skladu tudi s siceršnjimi teksti, v katerih se ta beseda uporablja v virih za naše ozemlje (n. pr. deželni privilegij iz leta 1338, glej spodaj pod II/5, v katerem se ta pojem izrecno razlikuje od tožbe). V istem smislu prevaja to besedo tudi Zwitter 64: 40), ki pa siceršnji smisel tega določila tolmači drugače kot naš gornji prevod. Prim. tudi 30: 108/9.

²⁶ Vergelten = plačati (33: 269).

²⁷ Recht pomeni med drugim sodbo; wiederfahren pa »zuteil werden« (33: 165, 319). Zanimivi sta v tej zvezi besedici »von in« = von ihnen, iz česar izhaja, da izrekajo sodbe v civilnih zadevah ljubljanski meščani.

²⁸ Wandeln = m. dr. mutuari, mercari (52 II, 935); wandelunge = m. dr. kupoprodajna pogodba (33: 307).

2. *Sorodna določila drugih mestnih prav.* Mestne pravice Št. Vida na Koroškem (1308) določajo med drugim: Če pride nekdo od drugod v mesto, ki je meščanu kaj dolžan, tega sme meščan rubiti. Če meščan zasači tujca v mestu, mu mora ta odgovarjati v mestu in naj ne zavlakuje stvari drugam (56: 162). Izstavitelj ljubljanskega privilegija Henrik je za Innsbruck izdal dve sorodni določili. Prvo iz leta 1319 (eno leto starejše od ljubljanskega) mi je znano le po zelo površnem regestu (15: 46), iz katerega pa vendarle moremo sklepati, da gre za nekaj sorodnega. Innsbruške mestne pravice iz leta 1329 pa pravijo: kdor biva izven mesta Innsbrucka in je innsbruškim meščanom kaj dolžan, tega in njegovo imovino smejo prijeti po pravnem potu, ko pride v mesto, dokler se v tem mestu ne izda sodba v zadevi njihove terjatve. Izjema pa velja za ministeriale, ki so podsodni onemu sodišču, kamor po pravu spadajo. Podložniki ministerialov pa so izenačeni z ostalimi, ki bivajo izven mesta (56: 168). Vsebinska sorodnost tega določila s Henrikovo ljubljansko listino je očitna.

Podobno pravijo mestne pravice vojvoda Albrehta za Celovec (19) iz leta 1338: Če se sklene pravni posel v mestnem pomirju med »zunanjimi ljudmi« in meščani, tedaj ima meščan pravico, da sopogodbnika po pravu rubi, kadar pride ta v mesto in ga s to zastavo prisili, da pride pred mestnega sodnika.

Ta določila so iz istega časa kot ljubljanski privilegij in pripadajo sorodnim pravnim območjem. Obravnavajo očitno podobno snov kot drugi člen privilegija iz leta 1320, innsbruška norma pa se mestoma v dikciji ujema z ljubljansko, le da je jasnejša. Nobeno teh določil nima zveze z davki, marveč se vsa tičejo zahtevkov meščanov proti tujcem. In prav to je tisto, kar moramo tudi pri ljubljanskem privilegiju brati med vrsticami, da ga do kraja razumemo.

Če kombiniramo prvo ugotovitev — da gre za zavarovanje pogodbenih denarnih terjatev — z drugo ugotovitvijo — da so dolžniki osebe, ki pridejo od drugod v mesto, sledi, da vsebuje drugi člen Henrikovega privilegija določila o tako imenovanem arestnem postopku.

3. *Pravna narava arestnega postopka v splošnem.*²⁹ Arestni postopek je izvršilni postopek za zavarovanje bodoče izvršbe v poplačilo denarne terjatve, udomačen zlasti v srednjeveških mestnih pravih. V postopku se na enostranski predlog upnika takoj in brez predhodnega zaslišanja dolžnika prime njegova oseba ali imovina. Ta poseg na osebo in imovino se imenuje arest. Oblike aresta so lahko različne: v primeru pobega ali begosumnosti, arest proti tujcem (gostom), represalijski arest (ne prime se dolžnik, marveč oseba, ki je podsodna istemu sodišču kot on) in arest na zapuščino.

Arestni postopek je najbolj izoblikovan v italijanskem pravu, kjer teče ta postopek popolnoma ločeno od postopka v zvezi z glavnim po-

²⁹ O tem glej 53: 846, 847 op. 11; 23: 155 ss; 51: 673 ss; 45: 367 ss; 46: 499 ss; 54: 591 ss.

stopkom. Po nemškem arestnem postopku pa se končno odloča o arestu istočasno s sodbo v glavni stvari.

Vrste arestnega postopka so arest na osebo in na stvari, slednji obsega premičninski in nepremičninski arest.

4. *Arestni postopek v Ljubljani* je v tesni zvezi z vprašanjem podsočnosti za terjatve, ki nastajajo pri trgovskem poslovanju med meščani raznih mest in dežel ali med meščani in prebivalci na podeželju. Teritorialna pristojnost sodišča se v takih večinoma obligacijskih zadevah ravna po toženčevi osebni podsočnosti. Le v posameznih primerih so s posebno medmestno pogodbo določili pristojnost tudi drugače; tako je v začetku 16. stoletja veljala medmestna pogodba Ljubljana—Trst, po kateri se pri civilnih tožbah, katerih tožbeni zahtevek sloni na pismeni in z mestnim pečatom potrjeni pogodbi, ravna pristojnost po kraju sklenitve pogodbe (4: 1527 fol. 23; 14 a: 4 a 7). Načelo, da je meščan podsoden svojemu mestnemu sodišču kot toženec v civilnih pravicah, je v prid Ljubljančanom ponovno poudarjeno v raznih privilegijih (2: leta 1377, 1385, 1393, 1397, 1461, 1465), prav tako pa velja seveda tudi za njihove sopogodbениke. Če je bil n. pr. trgovec z Reke ljubljanskemu trgovcu kaj dolžan, ga je moral Ljubljančan tožiti na Reki in bil odvisen od nepristranosti tamkajšnjega sodišča. V še težjem položaju je bil, če je bil dolžnik doma v daljnem kraju. Arestni postopek pa je bil pripomoček, s katerim je ljubljanski upnik z arestom osebe ali blaga ne le zavaroval svojo terjatev, ampak po Henrikovem privilegiju celo dosegel podsočnost v Ljubljani.

Ljubljanski arestni postopek moremo torej pravno opredeliti kot sledi:

Postopek velja predvsem zoper tujce³⁰ (goste, med katere štejemo tudi kmete) in je mišljen torej predvsem kot tako imenovani arest proti tujcem (Fremdenarrest), ki spada v skupino prava tujcev (Gastrecht). Da bi arest veljal redoma tudi za dolžnike, ki so bili ljubljanski meščani, ni verjetno. Tudi zapuščinski in represalijski arest v Henrikovem privilegiju ni uzakonjen.

Ljubljanski arestni postopek obsega tako osebni arest, kakor tudi arest na stvari, pri čemer je misliti predvsem na premičnine, vendar tudi nepremičnine niso izrecno izključene.

Pogoji za uvedbo arestnega postopka so v privilegiju lepo razvidni:

a) obstajati mora denarni dolg (da bi moral biti ta dolg že dospel, se izrecno ne zahteva);

b) dolžnik dolga ne plača;

c) dolžnik dolg prizna; arest velja torej le za nesporne dolgove, s čimer hoče zakonodajalec preprečiti svojevoljnosti. Pogoji arestnega postopka so s tem za Ljubljano nekoliko postroženi;

č) dokončna odločba o arestu je pridržana rednemu sodnemu postopku, iz česar sledi, da mora upnik tedaj, ko uvede arestni postopek ali vsaj takoj nato vložiti redno civilno tožbo.

³⁰ Beseda tujec ali gost (Gast) pomeni po srednjeveški pravni terminologiji v prvi vrsti tistega, ki v določenem mestu ni doma, torej ne le pripadnika tuje države, marveč tudi osebo, ki stalno biva izven mesta (53: 690 op. 55).

Po Otonovem privilegiju je nadaljnji pogoj za uvedbo arestnega postopka, da je bila pogodba sklenjena v Ljubljani.

5. *Arestni postopek v privilegiju iz leta 1338.* Kmalu po Otonovem privilegiju za Ljubljano izda Albreht privilegij iz leta 1338 za Koroško in posebej za Kranjsko. Ta privilegij vsebuje določilo, ki je bilo doslej nepojasnjeno, a ki postane razumljivo, čim pri njegovi razlagi upoštevamo, da je tedaj v mestih veljal arestni postopek. Določilo se glasi: »Man sol ouch di leut ê vor gericht bechlagen, ê man si verpiete« (56: 176), kar pomeni, da je treba dolžnika najprej pred sodiščem tožiti, preden se zoper njega uvede izvršba. Ne zahteva se torej za izvršbo sodba, marveč samo tožba, iz česar sledi, da ne gre za pravo izvršbo, marveč za izvršbo za zavarovanje, ki jo pozna srednji vek v obliki arestnega postopka. Kot pogoj arestnega postopka se torej izrecno določa, da se mora pred uvedbo ali ob uvedbi arestnega postopka vložiti civilna tožba. Določilo je izdano očitno v interesu privilegiranih stanov in njihovih podložnikov, ki jim prevelika svoboda pri uvajanju arestnega postopka v mestih pač ni bila po volji. Prav zato je to določilo prišlo v deželne privilegije.

6. *Arestni postopek v poznejši praksi.* Arestni postopek se je v Ljubljani izvajal še v začetku novega veka, o čemer nam pričajo razna mesta v zapisnikih mestnega sveta. Najznačilnejši primer je zasežba Spazovih koč, ki so jih na predlog upnikov zapečatili (verpieten vnd verpetschiren) reškemu trgovcu v njegovih skladiščih na Bregu (4: 1524, 92', 1525, 112' in dalje). Za nas v tem primeru niso toliko važni izločitveni zahtevki, ki so se v tem postopku uveljavljali, kot dejstvo, da se je zasežba izvršila še pred pravnomočnostjo kakršne koli sodbe o terjatvah.

Čeprav represalijski arest ni bil predviden po Henrikovem privilegiju in nam tudi doslej ni znana kaka siceršnja ustrezna norma, pa se je dejansko tudi ta vrsta aresta uporabljala v Ljubljani. Leta 1552 je Janez K. Posch v Ljubljani predlagal, da mestno sodišče zahteva posredovanje tržaškega sodišča, ki naj dolžnika — tržaškega meščana napoti pred ljubljansko sodišče, ker bo sicer dal Posch prvega Tržačana, ki pride v Ljubljano, aretirati (aufhalten — 4: 1552 — fol. 165').

Toda Ljubljanci niso bili edini, ki so smeli izvajati arest, in tako so ga včasih občutili tudi na svoji koži. Privilegija iz let 1475 in 1491 (1; 2) naj bi njih in druge kranjske trgovce pred tem obvarovala, a njun uspeh je dvomljiv. Tako zvemo, da je Ljubljčan leta 1521 občutil celo represalijski arest, ko je zagrebški upnik proti zapuščini nekega ljubljanskega meščana izvajal personalni represalijski arest s tem, da je dal uradnega kuratorja nedoletnih dedičev, ki je po svojem oprasku prišel v Zagreb, vreči v zapor, dokler se ni s prisego zavezal, da bo zapuščinski dolg poravnal in postavil poroke (4: 1521, 3' in passim).

Arestni postopek proti tujcem je otrok svoje dobe. Nastal je kot posledica srednjeveškega pravnega partikularizma in se z njim vred umaknil novejšim vrstam izvršbe za zavarovanje.

Viri in literatura: A. Arhivi: 1. Mestni arhiv v Ljubljani, zbirka listin. — 2. Privilegijska knjiga (strani citirane po rokopisu iz 16. stoletja). — 3. Zbirka mikrofilmskih posnetkov (številke pomenijo negativ). — 4. Zapisniki mestnega sveta (številke pomenijo stran). — 5. Računske knjige (K. i. = Knjiga izdatkov, pril. = priloge). — 6. Registratura (številke pomenijo fascikle). — 7. Urbarji mestne blagajne. — 8. Osrednji državni arhiv Slovenije: Zbirka listin. — 9. Stanovski arhiv (citiran po fasciklih). — 10. Vicedomski arhiv (velja isto). — 11. Zbirka rokopisnih prepisov. — 11. a) Imenjska knjiga. — 12. Škofijski arhiv Ljubljana in Kapiteljski arhiv (KALj), zlasti akti škofa Ravbarja. — 13. Državni arhiv Dunaj. — 14. Arhiv Nemškega viteškega reda Dunaj. — 14. a) Biblioteca Civica, Trst (Arhiv).

B. Tiski, objave gradiva in literatura: 15. Bischoff F., *Österr. Stadtrechte u. Privilegien*, Wien 1857. — 16. Brunner O., *Die Finanzen der Stadt Wien von den Anfängen bis ins 16. Jahrh.*, Wien, 1929. (Studien aus dem Archiv d. Stadt Wien, zv. 1/2.) — 17. Chmel J., *Geschichte Kaiser Friedrichs IV.*, I. Hamburg 1840. — 18. Du Cange, *Glossarium VII* (R—S), Niort 1886. — 19. Gengler H. G. Ph., *Deutsche Stadtrechte des Mittelalters*, Nürnberg 1866 (gl. zlasti pod Klagenfurt). — 20. Geyer R., *Zur österreichischen Münzpolitik 1524—1790*. Numism. Zeitschr. 26 (66), 1933, Wien 1933. — 21. Globočnik A., *Übersicht der Verwaltungs- und Rechtsgeschichte des Landes Krain*, Ljubljana 1893. — 22. Hauptmann L., *Erläuterungen zum histor. Atlas f. d. österr. Alpenländer*, I. Abt. 4. T., Krain, Wien 1929. — 23. Holtzendorff, *Rechtslexikon*, Leipzig 1880 I. — 24. Jaksch A., *Die Anlegung eines landesfürstl. Urbar in Kärnten, Krain und der Mark 1267*, MIOG XXIII. 1902. — 25. Isti, *Monumenta historica ducatus Carinthiae*, I—IV, 1896—1915. — 26. Klun V. F., *Diplomatarium Carniolicum I.*, Ljubljana 1855 — *Diplomatarium Labacense str. 13.* — 27. Komatar F., *Das städtische Archiv in Laibach*, Jahresbericht der k. k. Staats-Oberrealschule in Laibach, 1903/4, Ljubljana 1904, str. 1 ss. — 28. Isti, *Kostanjeviške mestne pravice*, Jahresbericht des k. k. Franz-Joseph-Gymnasiums in Krainburg 1910/11, Kranj 1911, str. 155. — 29. Kos M., *Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije*, Ljubljana 1933. — 30. Landts Handvest des löblichen Hörtzogthumbs Crain, Ljubljana 1687. — 31. Leitner A., *Uvod u studij poreznog prava*, Zagreb 1939. — 32. Levec V.-Luschin A., *Ein Protokoll der Stadt Stein in Krain aus dem Jahre 1502/3*, MMK 195. — 33. Lexer M., *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*, 22. Auflage, Leipzig 1940. — 34. Lichnowsky, *Geschichte des Hauses Habsburg*, III. in IV. — 35. Lotz W., *Finanzwissenschaft*, II. nakl. Tübingen 1931, zlasti str. 32 (obsežna literatura o mestnih financah), 33, 254 s., 270, 293 ss., 364, 410, 425, 460, 470, 525. — 36. Luschin A., *Handbuch der österr. Reichsgeschichte I. Band*, 2. Aufl., Bamberg 1914. — 37. Mell A., *Das Remanenzgeld der landesfürstl. Städte in Steiermark* (Ztschr. d. hist. Ver. f. Steiermark, VIII. letnik 1910, 176—231). — 38. Isti, *Grundriss der Verfassungs- und Verwaltungs-Geschichte Steiermarks*, Graz 1929. — 39. Mensi F., *Geschichte der direkten Steuern in Steiermark bis zum Regierungsantritte Maria Theresias*. Graz u. Wien, zv. I. 1910, zv. II. 1912, zv. III. 1921—22, 1936 (v Forsch. zur Verf. u. Verwaltungsgesch. der Steiermark, zv. VII, IX, X, XI). — 40. Isti, *Finanzgeschichte v Mischler-Ulbrich*, *Österr. Staatswörterbuch*, 2. nakl. II. Wien 1906, str. 36 ss. — 41. Milkowicz W., *Beiträge zur Rechts- u. Verwaltungsgeschichte Krains*, MMVK II. 1889, III. 1890. — 42. Myrbach F., *Zur Steuergeschichte Tirols*, Schanzov Finanz-Archiv XIX/1902, II. zv. str. 93 ss. (v zvezi s Koglerjevo razpravo v AÖG zv. 90, ki mi ni dostopna). — 43. Isti, *Grundriss des Finanzrechts*, München u. Leipzig 1916. — 44. Isti, *Gebäudesteuer v Mischler-Ulbrich*, *Österr. Staatswörterbuch* 2. nakl. II, Wien 1906, str. 162 ss. — 45. Planck J. W., *Das deutsche Gerichtsverfahren im Mittelalter II.*, Braunschweig 1879, str. 367 ss. — 46. Planitz H., *Studien zur Geschichte des deutschen Arrestprozesses*, ZRG, germ. Abt. 34 (47), 1913, str. 499 ss. — 47. Polec J., *Svobodniki na Kranjskem*, GMS XVII, 1936. — 48. Popelka F., *Geschichte der Stadt Graz*, II. Band, Graz 1935. — 49. Rauch A., *Rerum austriacarum scriptores*, II. Vindobonae 1793. — 49. a) Rehm P., *Ocena knjige pod 16 v ZRG*, germ. Abt. 50 (1930), str. 484 ss. — 50. Richter F. X. J., *Geschichte der Stadt Laibach ... v Klunovem Archiv für die Landesgeschichte des Herzogthums Krain*, zvez. 2 in 3, Ljubljana 1854,

str. 141 ss. z dodatkom na str. 233. — 51. Rosenberg L., Lehrbuch des deutschen Zivilprozessrechtes, Berlin 1929, str. 673 ss. — 52. Schmeller A., Bayerisches Wörterbuch, Stuttgart-Tübingen 1817—1837. — 53. Schröder R.-Künssberg E., Handbuch der deutschen Rechtsgeschichte, I. Teil, 6. Aufl. Leipzig 1922. — 54. Schultze A., Recenzija G. Kische, Der deutsche Arrestprozess in seiner geschichtlichen Entwicklung, Wien-Leipzig 1914 v ZRG 37 (50), str. 591 ss. — 55. Schumi, Urkunden und Regestenbuch des Herz. Krain, Ljubljana 1882—1887. — 56. Schwind-Dopsch A., Ausgewählte Urkunden zur Verfassungs-Geschichte der deutsch-östrerr. Erblände im Mittelalter, Innsbruck 1895. — 57. Sohm R., Städtische Wirtschaft im 15. Jahrh., Conrads Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik, XXXIV, Jena 1879, str. 253 ss. — 58. Valvasor J. W., Die Ehre des Herzogthums Krain. — 59. Vilfan S., Deželni ročini kot viri naše ustavne zgodovine, GMDS XXV/XXVI 1944/5. — 60. Vrhovc J., Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih, Ljubljana 1886. — 61. Werunsky E., Österr. Reichs- u. Rechtsgeschichte, Wien 1894 in nasl. — 62. Wretschko, v ZRG, germ. Abt., 46 (1926), str. 431 ss., ocena dela: Stolz O., Beiträge zur Geschichte des Unterengadins aus Tiroler Archiven 53, Jahresbericht der hist. ant. Gesellschaft von Graubünden, Chur 1924 (ki mi ni dostopno). — 63. Zahn, Austro-Friulana. — 64. Zwitter F., Starejša kranjska mesta in meščanstvo, Ljubljana 1929. — 65. Isti, Razvoj ljubljanskega teritorija, Geogr. vestnik V/VI, 1929/30, str. 143 ss. — 66. Zontar J., Zgodovina mesta Kranja, Ljubljana 1939.

GESCHICHTE DER DIREKTEN STEUERN UND DES ARREST- VERFAHRENS IM MITTELALTERLICHEN LJUBLJANA

(Heinrichs Privilegium vom Jahre 1320)

Zusammenfassung

Die rechtsgeschichtliche Erörterung des Privilegiums vom Jahre 1320 führt mit Berücksichtigung weiterer, meist mittelalterlicher Quellen und mit Hinweis auf diesbezügliche Normen anderer, verwandten rechtlichen Kreisen angehöriger Stadtrechte (insbesondere Innsbruck und Klagenfurt) zu folgenden Ergebnissen:

Ljubljana kennt ursprünglich die Belastung ihrer Bürger mit Leistungen in Arbeitsform (Wachen und öffentliche Arbeiten), denen sich später das Reisen als Heerfolgepflicht beigesellt. Alle diese Leistungen zeigen im 16. Jahrhundert die Tendenz zur obligaten oder fakultativen Umwandlung in Geldabgaben.

Eine direkte Steuer kennt die Stadt schon um die Mitte des 13. Jahrhunderts unter der Regierung der Spannheimer in der Form einer von der Steuerpflichtigen direkt an herzogliche Beamte entrichteten Steuer. Während wir über die rechtliche Natur der von Ottokar und Rudolf in Krain eingehobenen Abgaben nicht vollkommen im Klaren sind, sind uns die ersten Belege für eine städtische Steuer aus der Zeit der provisorischen Landesherrschaft der Görz-Tiroler Grafen (1320) erhalten. Es handelt sich hier — analog der damaligen Innsbrucker Schatzsteuer um eine global bestimmte städtische Abgabe an den Stadtherrn (zugleich auch Landesfürsten), die von der Stadt autonom repartiert wird und vorzüglich am Hauseigentume haftet. Diese ordentliche Steuer stabilisiert sich im Laufe des 14. Jahrhunderts auf der Höhe von 72 Pfund Pfennig und geht in diesem Betrage ins Remanenzgeld

über, um als Bestandteil dieser Abgabe an das Vizedomamt einen — durch besondere Währungsverhältnisse in Krain bedingten — Sprung auf 90 Gulden mitzumachen. Das Remanenzgeld, dessen Begriff und Entwicklung in Ljubljana wir genau verfolgen können, ist hier weder lediglich die alte Stadtsteuer, noch lediglich das Gerichtsgeld, sondern der Inbegriff aller städtischen Abgaben an das landesfürstliche Vizedomamt, was mit der für die Periode Kaiser Maximilians festgestellten Bedeutung des Ausdruckes Remanenz als landesfürstliche Einnahmen (siehe Anm. 20) im Einklange steht. Die Ansichten Mells und Mensis über das steierische Remanenzgeld treffen hier nicht zu und dürften wohl auch für die steierischen Verhältnisse als allzu einseitig bezeichnet werden, insbesondere da die ursprüngliche Bedeutung des Wortes Remanenz (von Mell und Mensi unbeachtet) nicht nur in Krain gebräuchlich war und auch die Verwandtschaft des öffentlichen Rechtes in Krain und Steiermark vermuten lässt, dass das Remanenzgeld in Steiermark nicht von jenem in Krain wesentlich verschieden gewesen sei.

Ausserordentliche Steuern in Ljubljana können wir spätestens zu Ende des 14. Jahrhunderts feststellen. Im Laufe des 15. Jahrhunderts übertreffen diese ausserordentlichen Steuern die alte Schatzsteuer bei weitem an Bedeutung. Unter Maximilian kommt auch in Krain die neue — theoretisch noch ausserordentliche, tatsächlich aber ordentliche — Gültensteuer auf, was die Entstehung einer zweiten, neuen, an die Stände geleisteten ordentlichen Stadtsteuer zur Folge hat. Die umstrittene Verpflichtung der steirischen Städte und Märkte zur Übernahme eines Viertels des Anschlages, wird für Krain ausdrücklich als unbestehend erklärt. Die Krainer landesfürstlichen Städte und Märkte deklarieren (zum ersten Male angeblich 1504) ihr Einkommen; diese Einlage wird ins Gültbuch eingetragen, worauf je nach dem die Stände eine Besteuerung der halben, ganzen und schliesslich dritthalben Gült vornehmen, jeder Stadt automatisch ihr Anteil abgemessen wird.

Die Darstellung des mittelalterlichen Steuerwesens in Ljubljana erstreckt sich unter anderm weiter auf Steuerrepartition, — Pflicht, — Befreiung und — Exekution.

Während der zweite Artikel des Privilegiums bisher als Sanktionsbestimmung zum Steuerartikel gedeutet wurde, erweist er sich bei genauerer Überprüfung als rechtliche Bestimmung über das Fremdenarrestverfahren, somit als zivilexekutionsrechtliche Norm. Die Voraussetzungen dieses Verfahrens sind aus diesem Artikel klar ersichtlich. In Verbindung hiemit lässt sich auch der Sinn des Artikels über Verboten und Klagen in den Landesprivilegien für Kärnten und Krain von 1338 genau erklären.